

Травень ліси прибирає, літа в гості чекає

• Походження назви місяця

Зеленошумний і п'янкий

Спостерігаючи весілля природи, мимоволі згадуєш етимологію слова «травень». Родовідна назва «май» найімовірніше походить від латинського «майус», тобто від імені давньоримської богині весни Майї — дочки Фавна, котрий був покровителем гір, лісів, пасовиськ та лук, а також захисником стад. Щоправда, дехто вважає, що назва пішла від римського царя Тарквінія, котрий віддавав данину шани старійшинам. Справді-бо, латинське «майер» означає «старший, вищий». До речі, останній місяць весни в Стародавньому Римі присвячувався мудрості довгожителів.

Сучасне поняття маївок також іде з давнини. Колись обряди, які організовували серед природи, так і називалися — маївки, що ідентифікувалися з однойменним місяцем.

Оскільки в Україні відбулася «націоналізація» місяців, то найбуйніший весняний період назвали «травенем». До речі, близькі за походженням назви і в багатьох інших слов'янських народів. Скажімо, у болгар та чехів це — «травен», сербохорватів — «травень», словацьке «травен» означає червень, словенські «малі травен» стосується квітня, а «великі травен» — власне травня.

Поруч із назвами «травень» і «май» у деяких регіонах України були й свої місцеві наклічки — «пісенник», «місяць-громовик», «травник» тощо. Діалектичному слову «травник», що побутувало на Поліссі, передувало давній звичай наших предків. Ще язичники вважали, що лише травневі лікарські рослини мають чудодійні лікувальні властивості. Їх заготовляли, а подекуди й досі дотримуються цього правила, лише 10 травня за старим стилем. Зривали цілюще зело удосвіта, до схід сонця. Все доросле населення вирушало до лісу та на левади, щоби запитися ним на цілий рік.

На травень припадає і чимало обрядових дійств, які так чи пов'язані з поетичним віншуванням природи. Одне з таких — свято русалії. Воно переважно припадає на кінець травня і початок червня. В основу дійства покладені хліборобські атрибути, що беруть початок зі слов'янської пори. В обрядах, що входили до так званого русального, або мавського, тижня, простежуються міфологічно-фантастичні уявлення, позначені високою пошаною до природи, її незвіданості.

У народі побутують такі назви: **соловейків росяник, грозовик, дощовник, зеленошумний, п'янкий.**

• Влучним словом

Народна скарбничка

- * Травнева роса коням — краще вівса.
- * Травень холодний — рік хлібородний.
- * Хоч і май, а козуха далеко не ховай.
- * Травень дерева пишно вбирає, бо літо красне в гості чекає.
- * Сухий березень та мокрий май — буде каша і коровай.

- * У травні все буяє, а в червні визріває.
- * Як у травні дощ надворі, то восени будуть повні комори.
- * Як прийде май — прось в землю кидай: буде, наче гай. А прийде юнь — хоч сій, хоч плюнь.
- * Травень зеленню багатий, а червень копами тароватий.

• Народні звичаї і традиції

Поетичні обряди

Серед багатьох дійств, які відбуваються у травні, особливо поетичний обряд дівчини-русалки. Дівчата одягали в красні й пишні шати одну з перевесниць і водили її селом, співаючи русальних пісень. Це був спеціальний цикл співанок, котрий виконували лише на мавський тиждень.

З русальним, або мавським, тижнем пов'язані й численні повір'я. Вважалося, що русальськими стають ті діти, які померли на мавський тиждень і їх не встигли похрестити. Відтак мавський тиждень — це своєрідне князівство русалок, тому батьки забороняли дітям ходити в цей час по квіти і прошкувати через жита, бо «русалки залоскочуть». У цій засторозі простежується господарський практицизм: саме під цю пору густилися трави, колосилося жито, а птахи і звірі вигодували своє потомство. Саме з огляду на це народна мораль намагалася убезпечити тишу (*згадаймо сучасний захід — «місячник тиші»*).

На початку місяця (6 травня) відзначали день Святого Юрія. Це одне з найпоетичніших весняних свят. Юрій, на думку наших предків, був зберігачем свійських тварин. Тому селяни до цього свята не вигонили на нічні пасовиська коней, а дехто й корів на толоки. На Юрія, як правило, підрізали гриви й хвости лошатам, а ввечері, зібравшись у ватаги, виводили тварин на нічний попас. Всю ніч батьки й діти сиділи біля ватри, розповідаючи забавні історії. Це був один із найцікавіших обрядів у підлітків.

З Юрієм пов'язане ще одне дійство. В народі воно називалося «збирання роси». Як відомо, роса в повсякденному побуті досить широко використовувалася. Батьки навмисне змушували дітей ходити по ній босоніж, щоб «не нападали парші» і «не боліли ноги». Дівчата ж змивали нею обличчя, аби воно було «красним та рум'яним». Господарі ретельно стежили за тим, чи качаються

в росі коні. Якщо тварина, котру вигонили зі стайні, не робила цього — ознака старіння або хвороби, тому казали: «Коли кінь у росу — ти його в шлею, а коли без роси — ветеринара проси». Це стосувалося й корів: «Хочеш масла — треба, щоб корова з росою паслась», а отже, намагалися вигонити череду якомога раніше — «доки на травах густі роси».

Переважно в травні відзначають і «переплавну середу». В цей день, а він припадає на четвертий тиждень після Великодня, вже можна було купатися в річках та ставках. Батьки відтак знімали всі заборони, і діти з нетерпінням чекали, коли настане «переплавна середа». У деяких селах у цей день селяни переганяли через річку своїх корів.

Як бачимо, нашим пращурам не доводилося нудьгувати. Досвід попередніх поколінь нагромадив чимало форм урочистого дозвілля, які тісно перепліталися із живою природою, її біологічним станом. До таких варто віднести найпоетичніше молодіжне обрядодійство — веснянки та гаївки, котрі нерідко припадали на травень. Сформовані в глибині віків і освячені добрим Ярилом — богом весни, вони частково дійшли і до нашого часу.

В Україні не було жодного села, де б не відзначали це напрочуд поетичне свято краси й молодості. Своєю багатосюжетністю, неповторністю танків і хороводів, пісенних мелодій, пошанівком хліборобській тематиці українські веснянки посіли особливе місце серед календарної обрядовості не тільки в слов'янських, але й інших народів. І якщо грозвий липень утверджується святом Купала, січневі морози — колядками, щедрівками чи забавною Меланкою, то травень — останній місяць весни — возвеличується хороводами давніх і вічно молодих веснянок та гаївок.

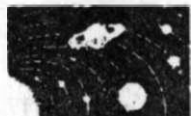

• Природи точний механізм

А що скажуть фенологи?

В основу передбачень погоди покладені багатотисячолітні спостереження землеробів за живою природою. Досвід здавна навчив їх використовувати, як прийнято казати нині, біологічні індикатори в господарстві. Наприклад,

виклюнулися проліски — час орати ниву. Зацвіла осика — пора моркву сіяти. Вкрилася білою хусткою черемуха — треба саджати картоплю. З'явилися перші листочки на березі — кидай овес у землю. Із пшеницею краще зачекати до появи листя на дубі,

а з гречкою – коли травиця сил набереться... Що, згадані дикі рослини такі розумні? Ні, просто сума оптимальних температур досягла такого рівня, коли ці їхні фізіологічні функції викликалися до життя, а вони співпадали з умовами для росту культурних злаків, коренеплодів, овочів.

Звичайно, нині строки польових робіт значно зсунулися. Вони обумовлені і кліматичними змінами, і розвитком агротехніки, і появою добрив у великій кількості, і технічним переозброєнням

хлібороба, досягненнями науки, зокрема в селекції...

Спробуйте самі почати стежити за характерами місяців, їхніми фенологічними датами. Із часом у вас з'явиться детальний календар тих чи інших явищ, який стане розумним порадиником: коли і як вести роботи на садово-городній ділянці, чи маєте рацію завтра вибиратися по гриби, лаштуватися в турпохід і таке інше. Чимало різноманітних таємниць навколишнього світу відкриється допитливим очам і розуму.

• За календарем працюрів

Епіфан – червоний каптан

Чи трапляються (окрім «черемхових» тимчасових знижень температури) у травні тривалі похолодання з приморозками? «У сім років один раз» – свідчить народний чисельник.

Перший прогноз щодо наступного періоду можна скласти 13 травня: коли на Якова теплий вечір й тиха ніч, а небо всіяне зірками – на погоже, сухе літо. Через десять днів Мокій: дощ переїтить, а вранці – туман і багровий схід сонця, то літо обіцяє бути мокрим, грязьким, грозовим. Як сухий, чистий, ясний день, то й літо таке. За ним, 24-го, Епіфан. Прикмета свідчить: коли ранок з'явиться в червоному каптані, то наступні три місяці будуть сухими і навіть

«пожежними». Від цього рубежа дозволялося починати збирати лікарські рослини: саме тепер вони прибрали-накопили чудодійні цілющі якості. Солов'їне свято відзначалося 15-го. Іноді о цій порі гомоніло повсюди Зелене свято, коли домівки встеляли стеблами аїру (татарського зілля), а голови прикрашали вінками, обвішували стіни та вікна будинків клечанням (гілочками клену, ясеню, липи), навіть під стріху вмошували їх пучки та оберемки, сплітали гірлянди для покладання на могили предків. Добрі сили живосвіту мали повернути тепло і затишок, остаточно відігнати злі чари минулого. Чи не тому любимо і досі нести до осель запашні букети!

• Лісовий протокол

З вітальні – на кухню

Коли спитати, яка рослина найчарівніша, багато хто пальму першості віддасть троянді. За давньоримським міфом, вона виникла з крові красуні-німфи Розас, яка трагічно загинула, і сліз Амура, що гірко оплакував смерть своєї обраниці. Тому її квіти вважаються символом кохання й краси. Але мешканці Апеннінського півострова наділяли володарку запашних пелюсток й іншими якостями. Зокрема, вважалося, що вони можуть вселяти мужність у серця воїнів і тим піднімати їхній бойовий дух.

Гілками пальми увінчували переможців, вони були також мірами достатку, родючості, заможності. До наших днів зберігся звичай вшановувати лавровими вінками тріумфаторів спортивних змагань, наприклад, ковзанярів чи шахістів. Але уявіть здивування й розчарування чемпіона, коли його чоло судді прикрасили б... вінком із селери!

Однак у деякі часи Еллади греки саме в такий спосіб відзначали своїх уславлених атлетів.

Ніякого зв'язку з кулінарією не мали такі знамениті кріп та петрушка. Вони посідали почесне місце серед аптечного арсеналу. Той же кріп одночасно вважався декоративною рослиною, ним часто прикрашали букети квітів, а за ароматом прирівнювали до троянди. А петрушка в Стародавній Греції була ще символом горя.

Але які тільки не трапляються метаморфози! Сторіччя минало за сторіччям, і гордовитих аристократів – селеру з кропом і петрушкою – позбавили романтичного ореолу, «розвінчали», так би мовити, і переселили з розкішних віталень до таких прозаїчних кухонь. І тут вони використовуються з надто більшою користю, ніж колись людям, завдяки своїм вітамінним і чудовим смаковим якостям.

· *Перевірте самі*

Народні прикмети квітня

- * Перший весняний грім — на стале тепло.
- * Ластівки прилетіли — незабаром почнуться грози.
- * Західні вітри — гніздо дощів. Захід чистий — дощу не буде.
- * Перший грім при північному вітрі — холодна весна; як дме східний — на суху й теплу; під час західного — на мокру, а південного — теплу.
- * Рясна роса — на ясний день.
- * Багряні зорі — на вітер.
- * Хмари пливуть високо — день буде гарним.
- * Кульбаба стуляє свою кульку — ознака негоди, що насувається.

- * Якщо зірочник не розтуляє свої квітки зранку і тримає їх зімкнутими вдень — чекайте на опади.
- * Навколо квітів акації кружляє багато комах — на дощ.
- * Гуси ховають голову під крило — незабаром похолодає.
- * Квіти сильніше пахнуть перед дощем.
- * Заспівав соловейко — вода починає спадати. Замовкає соловей — ячмінь колоситься.
- * Листя на дубах розвивається — починається сильне клювання жуки.
- * Рано квітне горобина — на ранню осінь, пізно — на пізню.

· *стежками легенд*

Щедрість німфи Сірінги

Весна, перемішавши промені сонця й фарби веселки, кидала їх із високості на землю. І там, куди вони падали, спалахували жовті, оранжеві, сині, червоні квіти... Але поступово красуня вичерпала свої ресурси, і в райдужному наборі залишилися тільки лілові тони. Саме з них, як твердить одна з легенд, і з'явився бузок.

У середині XVI століття його побачив у Константинополі якийсь мандрівник: ароматні куші «лілаку», як називали рослину турки, вразили його. Відїжджаючи на батьківщину, він прихопив із собою насіння. Так бузок потрапив до Відня, а звідти поширився по всій Європі. Довгий час батьківщиною бузку вважали Іран, але приблизно 160 років тому ботанікам пощастило відкрити справжнє місце народження його: ним виявилися важкодоступні гірські райони Трансільванських Альп.

І наукова назва бузку — «сірінга» — теж пов'язана

із давньогрецьким переказом. Бог лісів, полів та покровитель стад Пан настирливо залицявся до німфи Сірінги. Та довга борода, роги і козячі ноги потвори лякали юнку, і, рятуючись від переслідувань бога, вона перетворилася на чудову рослину. Мабуть, пам'ятаючи про цей «факт», видатний класифікатор Карл Лінней і назвав її «сірінгою».

Бузок здавна відомий не лише чарівністю й ніжністю квіток. Парфумери використовують його ефірні духмяні олії для виготовлення пахучих виробів, а медики — проти хвороби нирок.

Такий звичайний на вулицях, у скверах та парках міст, сіл, бузок посідає чільне місце в колекції рослин Центрального ботанічного саду АН України — вона найбагатша в нашій країні. Сотні тисяч киян і гостей столиці приходять сюди помилуватися пишним квітуванням нащадків німфи Сірінги.

· *Ради-поради бабусі Дарини*

Статистикам відомо все

Якщо у квітні гроза — явище здебільшого випадкове, то травень дає старт цього «гніву небесного», як казали наші прашури. На планеті можна протягом місяця спостерігати від 8 до 16 мільйонів гроз. Добова «норма» становить 40–45 тисяч. У нашій країні відмічено в середньому

15–20 на день. За хвилину під час сильної негоди із хмар може висипатися 60–70 блискавок. І хоч більшість людей лякається громових розкатів, вони безпечні, а стерегтися треба саме «вогненних списів», які виникають, коли напруга електричного поля в атмосфері досягає критичного значення.